

ALABÁN PÉTER

RECENZÍÓ

Osztálytársadalom? Az osztályhelyzet határain belül: életesélyek, mobilitás, gondolkodás

*Class Society?
Within the Boundaries of Class: Life Chances,
Mobility, Ways of Thinking*

SZERZŐ:

ALABÁN PÉTER, történész, MTA-ELTE HTK Lendület Munkaformák Kutatócsoport tagja, az Ózdi Szakképzési Centrum Gábor Áron Technikum és Szakképző Iskola igazgatója, alaban.peter@gmail.com

AUTHOR:

PÉTER ALABÁN, Historian, Member of the MTA-ELTE-HTK Lendület "Momentum" Work Forms Research Group, Director, Ózd Vocational Training Centre Gábor Áron Technical and Vocational School, alaban.peter@gmail.com

Huszár Ákos: Az osztály hosszú árnyéka. A mai magyar társadalom osztály-szerkezete. Napvilág Kiadó, 2025. 222 oldal.

A COMITATUS lapjain a magyar társadalomban empirikusan megragadható egyenlőtlenségek rendszerét és a népesség csoport- vagy osztályszerkezetét 2021 végén, Éber Márk Áron egy évvel korábban megjelent könyvének (A csepp. A félperifériás magyar társadalom osztályszerkezete) ismertetésén keresztül részben már szemléltettük. A Napvilág Kiadó ezúttal Huszár Ákosnak, az ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézete tudományos főmunkatársának, a Replika korábbi szerkesztőjének a munkáját jelentette meg 2025 decemberében, amely a jelenkori társadalomszerkezetre vonatkozó szintén empirikus kutatási eredmények közlésével fontos elméleti és módszertani szociológiai kérdéseket boncolgat. A szerző ezt megelőzően Az osztály változó jelentősége összehasonlító perspektívában kutatási projekt (2019–2023) vezetője volt, aki a klasszikus szociológia által meg nem válaszolt problémák hiányosságaira válaszként, saját kutatással kívánt felelni olyan kérdéseket érintve, hogy miként változott a magyar társadalom szerkezete a rendszerváltás után, miként alakultak az intergenerációs társadalmi mobilitás, illetve a társadalmi kapcsolatok heterogenitásának jellemzői, vagy mennyire erős az osztályhelyzet hatása a társadalmi élet különböző területein, azaz milyen mértékben határozza meg az egyének osztálypozíciója az életésélyeiket, életkörülményeiket, illetve társadalmi-politikai attitűdjeiket?

A kötet hat fejezetben és egy, a legfontosabb következtetéseket öt állítás formájában és mintegy tíz oldalon keresztül összegző zárórészszel tárgyalja részletesen a kutatás alapjait és kereteit, ezeket pedig tíz táblázat és tizennégy ábra is illusztrálja. A bevezetésnek szánt első fejezet (Osztály és életésélyek) a könyv szerkezeti felépítésének ismertetésén túl az osztály fogalmát, az „osztályelméleti hagyományt” részletezi, megragadva az amerikai Erik Olin Wright osztályelméleti kérdésfeltevéseit, amelyek mindegyikére csakis az osztály fogalmával lehet válaszolni, azokat értelmezve még akkor is, ha ez – valamint a klasszikus szociológia Karl Marxra és Max Weberre visszavezethető elemzési módja – a rendszerváltást követően háttérbe is szorult. Wright kérdései sarkalatos pontokat adnak Huszár művében, beleértve az életésélyek és anyagi egyenlőtlenségek, a társadalmi változások és konfliktusok problémakörét, az emancipációt és a változások (kívánt) irányát is (15.).

A második és harmadik fejezetben (Osztályelemzés/Osztályszerkezet) az osztályszerkezet szociológiai kutatásának mibenlétével foglalkozva a rétegződésvizsgálatok leíró megközelítésével szemben láthatunk alternatívát a társadalmi jelenségekkel összefüggő osztályhelyzetre. Huszár Ákos nem kis vitát kiváltó módon megjegyzi, hogy az osztály fogalma kikerült a közbeszédből és a szakmai szóhasználatból egyaránt, míg a rendszerváltás utáni időszakban „leginkább a középosztály kifejezés részeként” tűnt fel a társadalom általános érdekeit is magában foglalva. Az osztály áll tehát a középpontban, amely különböző országokban mást és mást jelent: nyugaton inkább a demokrácia és a civil társadalom stabil bázisát, így nem valóságos osztályhelyzetet. A gazdaságban, a termelésben a megélhetés pozíciója, így kifejezi a „miből élek”, vagyis az anyagiasságnak a súlyát. „Elefánt a szoba közepén”, amit sokan nem szeretnek megnevezni, ám mára ismét észreveszik szakmán belül is, s amely egyaránt közvetít a politika és a közélet felé. Önhibás szemlélet miatt ez nem magától értetődő mindenki számára, hiszen részben meritokratikus elvek terjedtek el egyfajta identifikációt eredményezve, amely szerint elhisszük, hogy mindenki azt kapja, amit ér.

A harmadik rész fókuszba emeli a rendszerváltást követően újratermelődő egyenlőtlenségek mechanizmusait, a különböző tőkefajták (gazdasági tőke, vagyon, kulturális tőke, társadalmi tőke) elosztásának változásait, illetve a foglalkozási szerkezet tendenciáit. Az

államszocializmusig visszamenően, illetve korábbi szerzők hasonlatai alapján, a második gazdaság kibontakozásával piramis, „kettős háromszög” „terhes babapiskóta”, körte, majd vízcepp formához hasonlítható magyar társadalom háttérében álló jövedelemeloszlás, vagy koncentráció, gazdasági erőforrás-feltárás trendfordulóinak vizsgálata sajátos dominanciát tár fel: a pénz parancsoló erejét, egyben a fenti gazdasági ciklusokhoz illeszkedve, az abszolút szegénység kiterjedését. Az alacsony privilegizáltságú csoportokban található munkásrétegek között ráadásképpen egyre több az alacsony, vagy teljesen képzetlen munkaeő, miközben 1990 óta végig fennmaradó sajátosság az inaktívak magas aránya. A foglalkozásszerkezet hierarchiájának két (alsó és felső) szélét jelentő pólusok aránybeli növekedése, majd tendenciózusan lefelé mozdulása együtt járt az osztályszerkezetben tapasztalható polarizációval.

A negyedik fejezet (Társadalmi mobilitás) már az utóbbival összefüggő, az intergenerációs mobilitást „mozgató”, egyes osztálypozíciók közötti egyének áramlását, s az ezt befolyásoló származási, egyben életesélyeket befolyásoló tényezőket vizsgálja. Az abszolút mobilitás mellett a cirkuláris (helycserés) relatív mobilitás mutatja meg, hogy „a társadalmi szerkezet változásaitól függetlenül mekkora a relatív esélye annak, hogy valaki változtasson a társadalmi pozícióján” (100.). Az összehasonlító elemzések a korábbi ún. modernizációs tézist és kohorsz- és egyéb elemzéseket is alapul vették, amelyek révén a szerző esélyhányadosokat felmutatva elemzi nemek szerint a relatív mobilitást, kiemelve az alsóbb foglalkozási csoportokban „ragadás”, egyben az alacsonyabb származásúak immobilitásának nagyobb esélyét. A zártabbá váló pozíciók mindkét nemre érvényesek és 2021-ben sokkal inkább megfigyelhető volt adott társadalmi helyzet átörökítése az utódokra, mint a korábbi (1982-as) rétegződés-modellvizsgálat idején. A kötet egyik legnagyobb vállalkozása a Sam Friedman és Daniel Laurison által a származás munkaerőpiaci sikerekre gyakorolt hatásait vizsgáló kutatásaira támaszkodik. A származás-keresetek kérdéskörének összefüggésváltozásait egymásra épülő regressziós modellekkel szemlélő vizsgálat az 1980-as éveket veti össze a jelenkorral. A „vesztesek” köre rögtön szembeötlő itt is: a munkáscsaládok le- származottjainak jövedelmi hátránya jóval nagyobb a 2020-as évek elején, mint a rendszerváltást megelőzően, azaz a kereseti egyenlőtlenségek magyarázatában a származási osztályhelyzet felértékelődött, nem is beszélve a különböző családi háttérrel rendelkezők közötti bérszakadékról (114.). A társadalmi távolság szegények és gazdagok között tovább nőtt ez által, amely az „átjárhatóság” lehetőségét sem befolyásolta kedvezően.

1. ábra: A „származási osztály” árnyéka az egyéni életutak alakulására
 Figure 1: The Shadow of ‚Class of Origin’ on the Development of Individual Life Paths

Forrás: ChatGPT.

Source: ChatGPT.

Megjegyzés: AI által generált ábra a mai magyar társadalom életesélyeiről és az osztály „hosszú árnyékáról”. A végeredmény részben idealizált, hiszen stabil középosztály születése és tudásalapú érvényesülési lehetőségek kétségesek.

Huszár Ákos az ötödik fejezetben (Osztály és rend) a múltból „visszahozott” rend és a rendi helyzet fogalmak bevonásával, szoros összefüggésük feltételezésével sajátos társadalomképre utal a jelenkorban. Az osztály és a rend fogalmát, illetve az osztályok és rendek szerinti tagolódást rendszerint egymással szembe állítják, pedig a kettő szorosan kapcsolódik egymáshoz és mindez utal a marxi-weberi hagyományok párhuzamára. Az osztály fogalma ugyanakkor a tőkés társadalmakban értelmezhető. A tisztán piaci alapon szerveződővel és a fizikokratista szabadversenyt előtérbe helyezővel ellentétes, új formájú patrónusi/kliensi magyar társadalom azok között húz határt, akik nem egyenrangúak társas kapcsolataik, érintkezési viszonyaik, foglalkozásai presztízsük és az elismerés tekintetében. Az 5.1 ábra (135.) munkaerőpiaci, illetve foglalkozási csoportok jövedelmi és elismerési viszonyrendszerét ábrázolja 2013-ban és utal arra, hogy a kereset befolyásolja adott társadalmi csoport életkörülményeit, de megbecsültségét és önbecsülését is. Érdekes lehet ebben az esetben, hogy a kékgalléros szak-, segéd- és betanított munkások társadalmi elismertsége magasabb volt a jövedelmi helyzetüktől és a magukat a társadalom hasznos definiáló és így gondolkodó önbecsülésüktől is. A fizikai munka hasznossága „feljebb” már kevésbé látható, miközben „a fizikai és szellemi munkát végzők esetében a társadalmi megbecsülés és az elismerés kölcsönös megvonásának mintázatai fedezhetők fel.”¹ Az eredmények alapján a háttérben az osztályszerkezet vertikális különbségeinek egyértelmű hatásai fedezhetők fel.

A hatodik fejezet (Osztályszavazás) már az osztály és a politikai viselkedés, a társadalom-szerkezet és pártpreferenciák, az ezeket, illetve az esetleges kompromisszumok kérdéskörét, egyes szociokulturális törésvonalak megragadásának attitűdjeit, magyarázatait, többváltozós regressziós elemzését tárgyalja. Az egyéni mobilitási utakat megnyitni képes, majd a koronavírus-járványt követően, 2022 után ismét stagnálást mutató magyar gazdaság által lezárt gyarapodási útvonalak mögötti kormányzati lépések célja a társadalmi egyenlőtlenségek, a redisztribúcióval kapcsolatos dilemmák elfedésével más fókusz témák hangsúlyozása lett, főként a szavazók megosztására. Kiemelendő, hogy a gazdaságpolitikai döntések eredményei révén, más országok válságokon átvélő, a gazdaság teljesítményét növelni képes döntéseket hoztak, rendbe téve az egészségügyet, oktatást (például Lengyelország), leginkább jóléti rendszer megszilárdítására törekedtek. A mobilitás esetükben kevésbé törekény, a gazdaság válságálóbb, dekonjunktúrában nem zuhan be a fogyasztás olyan mértékben, mint hazánkban. A szociálpolitika jelentős részének „privatizációjával” ugyanakkor kiszervezték azt bankokhoz, az állam és állampolgár közötti viszony az újraelosztással a szociálpolitika sajátos formáját teremtette meg. Beékelődött tehát a bank és annak szereplői, ez által egyfajta fiskális szociálpolitikát teremtve, amely példátlan nemzetközi viszonylatban.

A függőségi viszonyok egyes helyeken szinte elképzelhetetlenek sokak számára: munkanélküliségből közmunkaprogram, majd képzettséget nem igénylő munkakörök, akár – a formális bér munkaerő-piacot jelentő – 12 órás operátori munka vállalása, esetleg menekülés a migrációba és más kényszerstratégiák. A szegénységpolitika helyett családpolitikára helyeződött a hangsúly a „munkaalapú társadalom” politikai szándéka szerint, ennek tagjait például kedvezményes lakáshitelekhez juttatták, míg ugyanakkor a képzés-átképzés totális megszűnése is megfigyelhető volt az esetükben. A politikai cél ugyanakkor a társadalmi status quo fenntartása: mindenki maradjon ott, ahol van, legalábbis a pozícióját tekintve. A felfelé mobilitás érzete hamis, hiszen inkább helytállóbb olyan gyarapodásról beszélni, amely során az egyének státuszukból nem mozdultak ki, de több jövedelmük keletkezett. Utóbbi mértéke például 2015–2019 között akár a 10–15%-ot is elérte, ám az utóbbi években ez az irány már megtorpant az alacsony keresetek és egyéb tényezők miatt. A nagytőkés felsőréteg mellett a munkás-, inkább proletárréteg támogatói koalíciója mindenképpen sajátos volt, eközben viszont tartósnak bizonyult a társadalmi konfliktusok elfedését célzó, a valós társadalmi problémák és léthelyzetek felismerését gátló, a népek „kenyeret és cirkuszt” (pontosabban stadiont) elvet követő politikai akarat szándékával összhangban, marginalizálva az egyenlőtlenségek igazi súlyát és a bujtatott valóságot.

„(...) az 1990 utáni időszak társadalmi folyamatainak értelmezésében a kritikák ellenére mégiscsak kulcsszerep jutott az osztályfogalmának.”² – fogalmazott Huszár Ákos az egy évtizeddel ezelőtt már szakmai vitát szült kérdések kapcsán. A már említett polarizáltság, a mobilitási mutatók zártabbá válása, az érvényesülést és a társadalmi pozíciót az érdem és szorgalom elé helyezett származás preferenciája, a határvonalak, illetve az osztályok közötti egyenlőtlenségek rendi különbségekké való merevedése sajátos társadalom-, egyben korrajz ismérvei. Mivel az osztály nem egy leíró kategóriaként kezelt csoportra, hanem az erőviszonyokban elfoglalt helyre/helyzetre utal, ez pedig jelentős (individuális és kollektív) hatást gyakorol a hely betöltőjére, úgy tekint a szerző – Bourdieu nyomán, marxi és weberi alapokon – az osztályszerkezetre, mint a társadalmi térben keletkező „eltérő pozíciók közötti egyenlőtlenségek” viszonyrendszerére, amely a foglalkozási és rétegződési vizsgálatok topológiája is egyben (54.).

A szociológiai elméleti irodalomban és a magyar kutatási hagyományokban egyaránt elhelyezendő eredmények és következtetések – mint láthatjuk – súlyos reprodukciót tárnak fel az egyenlőtlenségek tekintetében, vagy éppen a – nemzetközi összehasonlításban kifejezetten – zárt hazai társadalom szerkezetében. Utóbbi megértése, illetve egyes jelenségek leírása kapcsán az osztály fogalma Huszár Ákosnál ismét előtérbe került magyarázó faktorként olyan lényegi kérdéseket felvetve, hogy mi a gazdagság forrása, vagy hogy kikből lesz szegény. Vizsgálata kiterjedt továbbá olyan dilemmákra, hogy mennyiben határozza meg az osztályhelyzet az egyének életesélyeit, viselkedését, a társadalmi mobilitás jelenségét, valamint a társadalmi viszonyok kényszerítő ereje által meghatározott korlátozó tényezőket, amelyek az individuális cselekvések szabadsága előtt állhatnak.

JEGYZETEK

- 1 Huszár Ákos: *Osztály és elismerés, A magyar társadalom elismerési viszonyairól*, Replika, 2014/4, 94–100. Elérhető: https://replika.hu/system/files/archivum/88_03_huszar.pdf (Utolsó letöltés: 2026.04.10.)
- 2 Huszár Ákos: *Osztályelemzés és társadalomkritika – válasz a bírálóimnak*, Szociológiai Szemle, 2016/1, 97. Elérhető: https://szociologia.hu/dynamic/huszar_akos_96_120_oldal.pdf; https://epa.oszk.hu/05000/05067/00094/pdf/EPA05067_szocszemle_2016_01_096-120.pdf (Utolsó letöltés: 2026.04.10.)

Jäger István: Csoportosuló seregélyek a Szent Imre templom környékén

Jáger István: Ki maradhat a káptalanfüredi fészekben?